

Иван Вазов

Великият заточеник

СУРОТА!

Акrostиxът в надписа, наиден в гроба на патриарха Евтимий

I

Есенното слънце напредваше към гористите върхове на Родопите.

Пловдивското поле, пожълтяло и посърнало, разстилаше скръбно и унило безкрайния си шир на север до мъглявите призраци на Средня гора.

По това равно, неизмеримо поле владееше пълна безлюдност. Никаква подвижна черна точка из стърнищата или по друмицата не означаваше присъствието на човек или животно; никакви кола не се движеха из големия цариградски друм, който се протакаше из равнината, друг път гъмжащ от пътници, идещи от близки и далечни страни.

Страшно безлюдие.

Пловдив, на могилиите си, стърчеше сиротен сред запустялата равнина, огрявай от лъчите на слънцето. Но ето из южния му край се зададе една малка дружина. Тя се състоеше от шестима турски войници на коне и от един старец пеш.

Тоя старец беше висок, едър, с дълга бяла брада, малко приведен. Той се подпираше на патерица.

Неговото сухо, измахнато от скърби и умора лице, с криви хоризонтални бръчки по широкото, почерняло чело имаше скръбно изражение. Но то беше тъй хубаво, тъй благородно! В замислените му очи гореше странна енергия, но тя бе смекчавана от някакво изражение на покорство към съдбата, на християнско смирение, на безкрайна тъга.

Полите на окъсаното му расо бяха покрити с пътен прах. Прахът беше образувал на челото му и по шията му кални петна, като се беше размесил с потът им.

II

Това беше не отскоро. То беше през есента 1393 година.

Ужасна година за България!

Столицата ѝ Търново беше превзета от Челеби Сюлейман едва пред три месеца, на 17 юли.

Турските завоевателни орди, преминали при Орхана Дарданелите, бяха вече опустошили и подчинили Тракия, Македония. На 1364 г. Лала Шахин, пълководецът му, бе превзел Стара Загора и после Пловдив. София бе паднала на 1382; повечето градове на Северна България един по друг след това се подчиниха на турците, като Варна, Силистра, Никопол; остана само Велико Търново, но след три месеци обсада и то падна, обляно в кръв след един жесток юруш на Челеби Сюлеймана въз крепостта.

Последният български цар Иван Шишман бе убит или умрял някъде в плен, в една пловдивска тъмница, казват някои историци.

България, като свободна държава, загина печално и глухо, без да даде сериозен отпор – тя няма едно Косово, за да умре, увенчана с трагическия ореол на героизма.

Безконечни вътрешни крамоли, безсмислени свади и войни със съседите бяха я изнеможили; продажността и упадък на болярството, тлетворното влияние на отрицателното учение на богомилството, вечните тревоги, смутове и ненужни борби с византийците бяха убили всяка енергия у безволния народ и той покорно прие съдбата си, изгубил вяра във всичко.

България беше загинала.

III

Старецът, когото караха конните турски войници, беше Търновският последен патриарх Евтимий.

Безстрашния пастир в бедите опасни,
в добри дни и лоши народу другар,
Евтимий, на Търново в дните ужасни
последний бранител и последний цар.

Евтимия откарваха на заточение. При Шипка, която тогава не съществуваше, той бе разделен от другарите си състрадалци, търновски първенци и боляри, пощадени от турския меч и откарани на изток за Азия, и сега сам продължаваше трудното си шествие към заточение, далеко от Търново, което бе оставил в развалини.

Призракът на пожарите на Трапезица и Царевец, които изпепеляваха църкви и палати, още светеше, пламтеш и зловещ, пред очите му.

И той сега, като се подпираше тежко на патерицата, от Търново и до гроб вече негова вярна и единствена другарка, той мислеше за оставеното паство, за загиналата столица, за опожарената патриаршеска черква „Възнесение“, която тъй славно и гордо стърчеше на чуката на Царевец, дете бе отслужил и недовършил последната литургия, извикан от последната борба на съдбоносния ден.

После му минуваше през ума живата раздяла с търновския народ на Дълга лъка, после под Стара планина с болярите, раздирателните вопли и плачове на мало и голямо при изпращането му, сълзите на болярите, виковете им, думите им жални – прощални – и сълзи се порониха по изсъхналите му бледни бузи и се смесиха с калта по шията му.

Но турците му казаха студено:

– Е, защо плачеш като жена, старче? Невеста ли остави, деца ли остави в Търново? Калугерите нямат челяд. Е, защо плачеш?

– Оставих народа, синко – отговори патриархът, разбрал повече от изражението на лицата им какво му говорят, защото не знаеше езика им.

Те го не разбраха.

– Хайде, хайде, баш китиш! – И те му направиха знак, че трябва да върви.

IV

Слънцето се закри зад планината.

Дружината почина край реката в силния град Теснобран – старото име на Станимака – и подзеха по урвата на юг.

Пътуването на стареца по тая върлина, назъбена с остри камънци и канаристи прагове, беше крайно уморително. Пот като град течеше от лицето му. Той охкаше страдалчески. Той прималяваше.

Тука го срещнаха няколко гърка с натоварени мулета и го изгледаха зачудени.

Те се поклониха на турците до земя. Ония, които язدهа, слезнаха от мулетата и попитаха турците кой е този.

Когато им се каза, че е търновския патриарх, те се изсмяха и му казаха:

– Скатовулгаре!

Той, знаещ добре гръцкия език, разбра ругателното слово, погледа ги тихо, безучастно, без никакво изражение на гняв в очите.

Като продължиха разговора си с турците, гърците узнаха, че карат стареца на близкия манастир на заточение, в Бачковския манастир.

После отминаха нататък и смехът им пак достигаше до слуха му, смях непочтителен, презрителен.

– Господи, прости ги – прошушна старецът; – и ти носи кръста си на Голгота и чу ругателствата на нечестивите...

Големи сенки падаха от скалите въз неравния друм. Реката отляво бучеше в дълбокия дол. Последните зари на заходещето слънце увенчаваха челата на отсрещните зъбери. Вечерникът из планинското гърло носеше прохлада и тихо люшкеше листата на шубръките и люляките край пътя. Кози се спущаха из храстаците, за да се прибират, зобейки пак пътьом шумица.

Срещаха заточеника и жени българки от ближните села, и като го виждаха така сломен от страданията, с просълзени очи, кланяха му се до земята, подгонвани веднага от ударите на камшиците, които плюяха въз тях с псувни.

А Евтимий благославяше жените.

Излязоха на билото на ръта, отдето пътят се спущаше към реката.

Оттук Евтимий видя насреща си въз една скала кацнала на два ката крепост, съградена от Ивана-Асен II.

Над вратата на долния кат един кръст, издълбан в камък, и някаква благочестива зография показваха, че вътре е параклис.

Старецът се прекръсти. Той се обърна към турците и им даде да разберат, че ги моли да му позволят да иде в църквичката да се помоли.

Когато разбраха желанието му, те се намусиха.

– Помириса крепост гявуринът, и иска там да иде. Вълкът гледа все към гората – каза чаушът и му изкряска: – Напред, нечестиви кяфирино!

Евтимий тогава с благоговение се прекръсти към светинята на великия цар, стори пред нея поклон до земята и тръгна пак.

Очите му се бяха насълзили.

Скоро вечерният здрач забули и него, и турците.

В дола, дето бухтеше реката, мърчината съвсем покри пътниците.

През реката, по височината се открояваха неопределено върховете на големите дървета, черните зъбери на надвисналите скали, покривите и комините на Бачковския манастир.

София, 15 февруари 1906 г.

КРАЙ

Източник: Словото
Набиране: Мартин Митов

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/5037>]